

4. Куцевол О. Позакласне читання як творча діяльність учнів. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 3. С. 70–82.

5. Ніколенко О. М. Проблеми аналізу художнього твору на уроках літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 3. С. 31–34.

6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

7. Яричук В. А. Уроки позакласного читання в системі шкільної літературної освіти. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2018. № 27. С. 2–8.

Бануляк Валентина – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: методика проведення уроків позакласного читання.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Олена Бугера

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Глобальні проблеми сучасності вимагають негайного переосмислення взаємин людини з природою, зміни не тільки її поведінки, але, що особливо важливо, зміни ціннісних орієнтирів людства. Саме тому однією з актуальних проблем сучасного суспільства є проблема формування екологічної культури особистості. Головною причиною усіх негараздів у природі є споживацьке ставлення людини. Не усвідомлюючи свого місця у навколишньому природному середовищі, вона шкодить насамперед собі, своїм нащадкам. Ось

чому зараз перед учителем стоїть завдання екологічної освіти й виховання молоді, а починати варто із формування морально-психологічних особливостей. Саме школа дає можливість розвинути пізнавальний потенціал, виховувати особистість, яка усвідомлює своє місце в довкіллі. Актуальність статті зумовлена потребою виховання екологічно свідомого учня.

Проблему екологічного виховання досліджували І. Л. Абалкіна, О. К. Дрейер, І. О. Моткін, Л. Д. Курняк, В. А. Лось, Н. В. Науменко, В. А. Процюк, В. О. Сухомлинський та ін.

Мета статті: окреслити шляхи формування екологічної освіти учнів на уроках української літератури.

Загальноосвітня школа покликана виховувати школярів у дусі любові до рідної природи, охорони довкілля. Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Головна мета екологічної освіти полягає у створенні та забезпеченні впродовж усього життя особистості умов становлення й розвитку екологічної культури як форми регуляції взаємодії людини з природою. Тобто мета екологічного виховання – це оволодіння екологічною етикою в усіх сферах людської діяльності.

Екологічну освіту й виховання слід здійснювати повсякденно в родині, дошкільних установах, школі, у позакласній діяльності. Для успішного формування екологічної грамотності учнів велике значення має діяльність, що реалізовується в класі.

Основні освітні, виховні й розвивальні завдання, які ставить перед собою школа, сучасність, такі:

- формування в учнів компетентності в необхідності піклування та збереження природи та її багатств;
- формування в дітей направленості в пошуках найбільш правильних методів і шляхів захисту природи, а також свідомого й бережливого використання її ресурсів;

- озброєння школярів уміннями й навичками, які дають можливість активно діяти в довкіллі щодо питань екології;
- розвиток потреби у спілкуванні та прагненні пізнавати таємниці природи;
- активізація діяльності спрямованої на покращення стану природи [5, с. 8].

Зважаючи на це, слід наголосити, що екологічну освіту треба здійснювати безперервно, упродовж усіх років навчання дитини в школі. Лише озброївши учнів науковими знаннями про об'єкти та явища природи, освітній заклад створить фундамент для їхнього екологічного виховання. Адже захищати й любити можна тільки те, що добре знаєш.

Успіх екологічного виховання значною мірою залежить від урахування ряду педагогічних вимог. У педагогічній науці досі не склалося єдиної думки в питанні, які саме умови сприяють ефективному засвоєнню учнями екологічних знань та вихованню їх на основі екологічної культури. На думку педагогів, головною умовою успішного формування в школярів екологічної культури є вміння поєднання навчального матеріалу екологічного змісту з практичною діяльністю учнів у природному середовищі [6, с. 41].

У психологічній і педагогічній літературі обґрунтовані загальні положення щодо процесів сприймання та засвоєння школярами знань, виховання дітей певного віку. Психологи відзначають: на різних етапах свого життя учні по-різному усвідомлюють і сприймають навколишнє. До того ж кожен школяр володіє йому одному притаманними особливостями пізнавальної діяльності, емоційного життя, волі характеру, поведінки. Кожна особа потребує індивідуального підходу на основі вивчення та врахування психологічних особливостей формування її особистості [3, с. 88].

Отже, досягнення позитивних результатів в екологічній освіті й вихованні учнів важливо брати до уваги як вікові, так й індивідуальні особливості дитини, риси характеру, ставлення до навчання, потреби та здібності кожного школяра. Лише за цієї умови вчитель зможе забезпечити

свідоме й повноцінне сприйняття вихованцями навчального матеріалу, сформувати в них бережливе ставлення до навколишнього середовища, екологічну культуру.

Працюючи над програмою підготовки вчителів української літератури щодо екологічного виховання школярів, в першу чергу, слід керуватися конкретно-історичним, діяльнісним та особистісно зорієнтованим підходами.

Конкретно-історичний підхід передбачає усвідомлення майбутніми вчителями особливостей сучасного розвитку людства в цілому й України зокрема, характеру екологічних проблем і шляхів їх вирішення, ролі екологічної освіти в подоланні світової екологічної кризи, стану й особливостей екологічної освіти учнів та оволодіння оптимальними засобами їх реалізації.

Діяльнісний підхід вимагає стимулювання цілеспрямованої активної діяльності особистості, в якій задіяні та розвиваються емоційно-чуттєва, мотиваційно-вольова й операційно-діяльнісна сфери, в процесі яких набуваються знання, вміння та навички, досвід творчої роботи й емоційно-ціннісного ставлення.

Особистісно зорієнтований підхід у центр цілісного педагогічного процесу ставить особистість з її інтересами, здібностями, потребами, нахилами, можливостями, правами, власною гідністю та індивідуальністю [4, с. 17].

Співпраця учнів і вчителя з екологічного виховання на уроках української літератури має сприяти вирішенню таких завдань:

1. Домогтися засвоєння таких знань: про причини глобальної екологічної кризи та шляхи її подолання світовим співтовариством; про розвиток світового природоохоронного руху; про причини кризової екологічної ситуації в Україні та шляхи її подолання; про розвиток взаємодії людини з природою в Україні з найдавніших часів.

2. Сформувати інформаційні вміння і навички.

3. Виробити комплексні творчі вміння.

4. Сформувати інтерес до вивчення природи та її об'єктів, зацікавлене, дбайливе ставлення до довкілля, особистої участі у природоохоронній діяльності.

5. Сформувати професійні вміння [2, с. 17–18].

Розв'язанню питань екологічного виховання найбільшою мірою сприяють завдання екологічного змісту та варіативні завдання. Встановлено, що пізнавально-виховний ефект таких завдань досягається при дотриманні методики, де організація та підготовка до відповіді зберігають та забезпечують оволодіння знаннями про явища, наближення їх до реальної ситуації. Такі завдання дають можливість кожній дитині постати перед власним вибором варіанту відповіді, найближчого до її переконань [1, с. 17–18].

Система загадок, ребусів, кросвордів і вікторин на уроках української літератури будується з урахуванням специфічних цілей на кожному етапі навчання.

Один з дієвих засобів закріплення, систематизації та узагальнення знань про навколишнє середовище – дидактичні ігри. Їх надзвичайно важлива роль полягає в закріпленні природоохоронних уявлень, пробудженні в дітей бажання творити добро й не порушувати відомі їм правила поведінки в природі, а також у формуванні інших загальнолюдських рис характеру.

Крім того з учнями на уроках української літератури можуть проводитися уроки-екскурсії, походи, експедиції, які є не тільки заходами для відпочинку, а й видами діяльності, які мають глибоку й серйозну освітню природоохоронну спрямованість, містять в собі також ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей школярів [4, с. 57].

Уроки української літератури дають потужну базу знань, яка найдоцільніше розкривається на прикладі фольклорних творів і різножанрових творів українських письменників.

У 5 класі навчальна програма пропонує велику кількість неповторних зразків української літератури, які спрямовані на виховання гуманної людини, яка спостерігає за навколишнім світом і прагне до збереження природи [7].

На прикладі вірша Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» ми занурюємося у прекрасний світ пахощів пізньої весни, відчуваємо її запахи, чуємо звуки та переймаємося ідилічним настроєм. Усе це здатна відчути лише та людина, яка любить природу та свій край. Це не єдиний твір Пророка, ідея якого – єдність природи й людини.

Оповідання Євгена Гуцала «Лось» знайомить школярів з дивовижною природою зимового лісу. Автор виголошує думку, що збереження фауни та флори рідного краю залежить від людини, її совісті. Ставлення людини до природи – це мірило людської моралі.

Співцем чудової української природи можна назвати Григора Тютюнника. У його творах чимало майстерних описів краєвидів рідної землі. Його оповідання «Дивак» приклад ще одного художнього тексту, який закликає берегти природу. Г. Тютюнник зауважує про паралельність і єдність двох світів – природи й людини, зображених в оповіданні. Письменник з точністю і лаконізмом описує природу та прирівнює її до найціннішого скарбу.

Микола Вінграновський – автор захопливої й драматичної історії про хлопчика й вовка під назвою «Сіроманець». Головною ідеєю твору є гармонія людини й природи. Митець акцентує увагу на тому, що дикі тварини можуть бути вірними друзями.

Велику роль в екологічному вихованні відіграють уроки літератури рідного краю, на яких діти долучаються до прекрасного слова про рідний край очима письменника, який безпосередньо має відношення до їхньої малої батьківщини. Так, дуже доречним буде в середній ланці вивчення ліричної спадщини Михайла Стельмаха. «Знайомство з поетичним світом природи письменника-земляка варто планувати на травень, коли й народився М. Стельмах. У цей час у природі все буяє, квітне й вабить око. Дуже доречно провести такий урок на лоні природи, адже поринувши в буяння зелені, трав і квітів, школярі набагато глибше та емоційніше сприйматимуть красу поетичного слова» [9, с. 218].

Навчальна програма 10 класу пропонує розглянути творчість відомих українських письменників Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського та В. Стефаника. У текстах їхніх творів болісно звучить заклик: «Збережи природу та будь людиною» [8].

Виріши на Поліссі та назавжди закохавшись у природу рідного краю, Леся Українка створила геніальні твори, у яких наскрізно відчувається бентежна любов до всього живого: «Стояла я і слухала весну», «Давня весна», «Красо України, Подолля!» та ін. У драмі-феєрії «Лісова пісня» однією з головних є проблема зв'язку людини й природи та згубного впливу людини на неї.

Не можна не згадати про творчість М. Коцюбинського та його повість «Тіні забутих предків». Хоча найбільш поетично описано природу в новелі «Intermezzo», яка побудована на перипетіях стосунків ліричного героя і світу природи. Тобто, творчість М. Коцюбинського також є прикладом того, що тема охорони природи в літературі є наскрізною. Автор підкреслює, що світ людей і природи настільки поєднаний, що годі його й розділити. Хіба що в людському світі більше неспокою, зайвої метушні. А природа велична й вічна, як світ. Вона приймає тих, хто її розуміє, годує тих, хто біля неї працює і терпить усе людство, яке б не було, бо люди – її невід'ємна частина.

Новели В. Стефаника короткі, але змістовні, вражають емоційною точністю не тільки образів людей, але й самої природи. Вона жива, присутня у кожній миті людського життя. Тема єдності природи та людини відображена в новелі «Камінний хрест»: Іван Дідух сприймає пагорб, на якому тяжко працював, кожен травичку, як живих істот, тому й прощатися з ними болісно – це ж його рідна земля, що вигодувала своїм хлібом.

Навчальна програма 11 класу містить у собі зразки найдовершеніших творів про природу та її збереження [8].

Повість О. Довженка «Зачарована Десна» можна назвати гімном природі та рідній землі. Природа виступає у повісті як казкова ідилічна країна, до якої завжди хочеться повернутися з метушливого дорослого життя,

де немає місця безтурботному спогляданню річки та неба, садка й городу. Довкілля постає крізь призму сприйняття малого Сашка та сприймається як освідчення в любові до рідного краю.

Дуже потужним меседжем до людства є поема «Чорнобильська Мадонна» І. Драча, у якій поет розглядає проблему відповідальності людини за свої дії перед природою. Збереження екології – це вже необхідність, бо йдеться про життя чи смерть планети. Автор аналізує різні аспекти чорнобильської трагедії і переконує читача: природу слід берегти, як слід берегти життя.

Таким чином, вміло використовуючи різні види роботи на певних етапах уроку української літератури, можна сприяти стимулюванню пізнавального інтересу учнів. Новизна змісту матеріалу, який вивчається, різноманітність форм опитування, перевірка знань і пояснення нового матеріалу, емоційне налаштування школярів і вчителя, взаєморозуміння та взаємодія, змагання і заохочення – наявність усіх цих факторів забезпечує проведення цікавого уроку, який стимулюватиме учнів до природоохоронної діяльності.

Література

1. Виховуємо екологічну культуру. *Шкільна освіта*. 2014. № 26. С. 8.
2. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу. *Дошкільне виховання*. 2001. № 10. С. 8–9.
3. Дяченко Т. Ставлення до природи у дітей східних слов'ян. *Шлях освіти*. 2002. № 3. С. 57–61.
4. Ковальчук І. Виховання екологічної свідомості на уроках української літератури. *Початкова школа*. 1999. № 10. С. 17–19.
5. Колесник М. О., Грубінко В. В. Екологічне виховання учнів на засадах української літератури. *Методичні рекомендації для педагогічних навчальних закладів та вчителів*. Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2015. С. 52–54.

6. Медюк І. В. Оберігати природу – берегти Батьківщину. *Розкажіть онуку*. 2008. № 8. С. 106–107.

7. Українська література. Навчальна програма. 5-9 класи. URL: <https://cutt.ly/bnH2rCH>

8. Українська література. Навчальна програма. 10-11 класи. URL: <https://cutt.ly/DnH04WF>

9. Пойда О. Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха. *Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. С. 217–223.

Бугера Олена – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: методика навчання української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Анастасія Бурчак

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Актуальність статті зумовлена потребою дослідити ефективність використання нестандартних форм організації роботи під час вивчення біографії письменника на уроках української літератури.

Вивчення біографії письменника розглядається як один з важливих етапів у процесі осягнення й розуміння творчості митця. Це перший крок, який допомагає з'ясувати роль і значення творчої спадщини майстра слова в історії розвитку літературного процесу, культури, в суспільному житті. Адже